

*Continuing Professional Education
Продължаващо професионално образование*

ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ОБУЧЕНИЕ КАТО СПОДЕЛЕНО СОЦИАЛНО УЧЕНЕ

Стели Петева

Фондация „Институт за социални услуги в общността“

Резюме. Днес продължаващото обучение надгражда традиционните педагогически цели за развитие и усъвършенстване на компетенциите на различни групи обучаващи се. Обучението на възрастни интегрира психологически и социални цели за избор на самореализация, социално взаимодействие и професионално развитие.

Настоящата статия има за цел да представи ролята на продължаващото обучение в по-широк психосоциален контекст и с фокус върху хората с увреждания, като включва кратък преглед на международната литература по темата и добри примери от българската социална практика.

Продължаващото обучение на хора с увреждания има специфично място в системата на обучението на възрастни. То се основава на знанията за правата на човека и правата на хората с увреждания, повлиява се от разбирането за приноса на хората с увреждания към обществото и допринася за социалното им включване. Тези психосоциални аспекти на продължаващото обучение заслужават вниманието на образователните институции, работодателите и правещите политика.

Keywords: continuing education, adult learning, people with disabilities, social inclusion, human rights based approach

Въведение

Настоящата статия има за цел да представи засилващата се и многоаспектна роля на продължаващото обучение с фокус върху обучението на хора с увреждания, като интегрира кратък преглед на международната литература по темата и добри примери от българската социална практика. Въпросите, които са засегнати в статията, могат да продължат дискусиата за потребността от интегративен подход към продължаващото обучение на възрастните (включително на хората с увреждания), който изисква внимание към всички аспекти на ученето като психологически избор, социално взаимодействие и професионално развитие. Подобен подход, основан на правата, има нормативна стойност с включените универсално одобрени ценности, стандарти и принципи.

Роля на продължаващото обучение

Днес образованието се разглежда не само като педагогическа категория. Образованието е универсално право на човека, то е социален и икономически индекс на човешкото развитие, както и индикатор за измерване на капацитета на хората да подобряват стандартите за качеството на живот и като универсално право.

Индексът на образование е част от индекса на човешко развитие, който Програмата на ООН за развитие публикува всяка година като показател за благополучие на държавите.¹⁾ В него се представят данни за грамотността в конкретната държава, за съотношението на учащите в различните форми на образование в нея, за продължителността на образованието след 25 години и на тази основа – за възможността за участие на гражданите при взимане на решение в обществото или на работното място. В допълнение, според П. Маклийн,²⁾ образованието дава на хората способността да правят информирани избори и да допринасят както за собственото си развитие, така и за развитието на обществото си.

В този контекст, продължаващото обучение също надхвърля утвърдената си роля на един от базисните подходи в обучението на възрастни, наред с формалното образование и неформалното обучение. Според изследователи, преподаватели и правещи политика продължаващото обучение е не само педагогическа, но и социална категория, която може да моделира процеса на учене и обучение в определен психологически, социален и професионален контекст.

През 2008 г. ЮНЕСКО определя следните психосоциални задачи пред продължаващото обучение:³⁾

- да гарантира функционална грамотност и комуникационна грамотност с фокус върху развитието на езикови и комуникационни умения;
- да намали бедността чрез развитие на умения, насочени към търсене на подходяща работа, самонаемане, включваща заетост;
- да развие самопознанието и самоотговорността с цел пълно участие в развитието на обществото;
- да гарантира здравословен живот чрез програми за развитие на умения за превенция на заболявания и други здравни рискове.

Подкрепящи аргументи за тази значима роля на продължаващото обучение, публикувани в проучените литературни източници, могат да бъдат представени обобщено, както следва:

1. Продължаващото обучение е най-динамично развиващият се компонент на образователната система в световен мащаб поради факта, че „един от основните фактори за това развитие е самият работещ, навлязъл в професията и натрупал опит в нея“ (Swack, Lois G⁴⁾, 476).

2. Продължаващото образование и обучение е „многоаспектна иновация“ с характеристики, определени от „личните потребности, мотиви, интереси на отделния човек“, и с критерии за ефективност, „свързани с развитието на личностните качества и възможностите на човека“ (Павлов, 2001: 216). Учащите, със своите потребности, интереси и дефицити, са равностойни субекти на преподавателите, заедно с които планират варианти за обучение, самооценка и самоконтрол (Swack, Lois G.⁴⁾, 216, 222 – 223).

3. Продължаващото обучение е процес на учене в контекста на жизнения цикъл на индивида, навършил пълнолетие и изправен пред различни житейски и професионални предизвикателства: (а) като юноша, който се отделя от семейството си, (б) като работещ възрастен и член на обществото, и (в) като човек в третата възраст, който напуска професионалната среда (Петров, 1997: 21).

4. Продължаващото обучение е „функция на осъзнаване както на индивидуалното развитие, така и осъзнаване на придобитите знания и умения в контекст“ (Gorman, 2003: 246).

5. Продължаващото образование може да бъде основна двигателна сила в човешкото развитие, тъй като в началото на XXI в. включва по-голям брой хора, отколкото средното и висшето образование, взети заедно. То интегрира разнообразни компоненти, между които образование на развитие, гражданско образование, кариерно и професионално обучение, обучение на хора с обучителни затруднения и увреждания и др.“ (Fretwell, Coiombano, 2000).

Продължаващото обучение като метод за социално включване на хора с увреждания

Продължаващото обучение на хора с увреждания има уникално място в системата на обучението на възрастни. То се основава на знанията за правата на човека и правата на хората с увреждания, повлиява се от разбирането на приноса на хората с увреждания към обществото, и в този смисъл има динамичен и изразен изследователски характер. В литературата няма популяризирана единна, общовалидна програма за продължаващо обучение на лица с увреждания, защото обществото и средата, в която те живеят и работят, са различни и с различно ниво на включване. И защото една от основните цели на образованието и продължаващото обучение е то също да бъде включващо и да не създава бариери пред хората с увреждания. В същото време увреждането не е специфика, която трябва да се пренебрегва, а да се проучва, разбира и интегрира в многообразието на учебната, работната и социалната среда.

Според Международната класификация на функционирането (МКУ) увреждането се определя като „резултат от взаимодействието между лице-

то със затруднение, средата и бариерите в нагласите, с които той или тя се сблъскват“.⁵⁾ Това определение на увреждането е прието от Организацията на обединените нации и се ползва като официална дефиниция в международните документи по темата, в работата на организациите на хора с увреждания и професионалистите в областта.

Дефиницията поставя фокус върху три компонента на разбирането за увреждането:

1. Функционирането на лицето с увреждане в конкретен период от развитието му: силни страни и ограничения в самостоятелността и възможностите за тяхното положително развитие в контекста на индивидуалните фактори (възраст, пол, етнос, религия, социален статус, навици, стил на живот).

2. Активността на лицето в средата и в обществото: разнообразието от действия и дейности, изпълнявани от лицето, и участието му в житейски ситуации.

3. Факторите на средата: външните фактори, които въздействат върху достъпа, сигурността, продължителността, разнообразието и качеството на участие на лицето с увреждане в обществения живот.

Този биопсихосоциален контекст на дефинирането на уврежданията дава ясна концептуална рамка за продължаващото обучение в областта на уврежданията, както следва:

1. Обучение на помагащите специалисти (социални работници, специални педагози, психолози, кинезитерапевти, логопеди, лекари, др.) в подкрепа на потенциала на хората с увреждания за социално включване и заетост, както и за изграждане на включваща среда.

2. Обучение на хората с увреждания (надграждащо общото и професионалното образование) за развиване на силните им страни, уменията за самостоятелен живот, самопознание и социално включване.

Според Б. Аш продължаващото обучение трябва да осигурява възможност за развитие на индивидуални знания и умения и на обща компетентност и за двете групи обучаващи се – специалисти и хора с увреждания (които също могат да са специалисти в определена област). Макар и целите на обучение да са обусловени от различни фактори – професионални изисквания към специалистите и очаквания за социално включване за хората с увреждания – те могат да допринесат за разработване на специализирани и свързани помежду си програми и методики на обучение (Аш, 2003).

С подобно разбиране Л. Шулман разработва т. нар. „интеракционен подход към помагането“ (Шулман, 1992: 21 – 26), в който, наред със социалната работа, той предвижда непрекъснато обучение на всички участници в процеса. Продължаващото обучение „среща“ помагащите специалисти с хората, подпомагани от тях, чрез информиране, обучение, квалификация, социално

включване, личностно развитие. Най-ефективен е онзи подход, който превръща този процес във взаимно учене.

Според Центъра за статистически и демографски проучвания и обучения в областта на уврежданията⁶⁾ практиките на продължаващо обучение на лица с увреждания включват следните цели на обучение:

- обучение за достъп до образование;
- обучение за продължаване на прекъснато образование;
- обучение за повишаване на компетентността в определена област;
- обучение за трудова дейност и различни форми на заетост;
- обучение, свързано с избор на нова професионална цел;
- обучение за извънредни ситуации (природни бедствия, рискове в дома, др.);
- обучение за личностно израстване и взаимно социално учене;
- индивидуално обучение за справяне с трудности (пътуване, боравене с пари, планиране на дневна програма, поддържане на социална мрежа и др.).

Методите, продължителността, ролите и инструментите на продължаващото обучение се прецизират съобразно потребностите и ресурсите на лицата с увреждания, както и съобразно актуалните им цели на развитие и социално включване.

Продължаващото обучение в социалната практика в България

В последното десетилетие, в резултат на икономическата криза държавите с икономика в преход, включително България, прилагат продължаващото образование и обучение като инструмент за социална интеграция и включване на пазара на труда на групи в риск, включително на хора с увреждания. По данни на Националния статистически институт за 2011 г. хората с трайни увреждания в работоспособна възраст са около 200 000 човека, като от тях едва около 10% са заети в различни сфери на обществения живот⁵⁾. Програмите и мерките в подкрепа на заетостта включват приоритетно продължаващо (професионално) обучение за развитие на компетентности и умения и за справяне с конкретни житейски и професионални задачи.

Проучването на актуални програми и проекти в подкрепа на трудовата заетост на хора с увреждания в риск на пазара на труда показва значимостта на проблеми както по отношение на реализацията на самите лица с увреждания (като недостатъчна професионална подготовка, недостатъчно активно и самоутвърждаващо се поведение, трайна безработица, социална изолация на хора с увреждания извън пазара на труда), така и по отношение на нагласите и уменията на преподавателите, помагащите специалисти и работодателите.

Представените по-долу примери представляват добри практики на проучване на потребностите от продължаващо обучение, провеждане на продължаващо обучение както за хора с увреждания, така и за представители на тяхната социална и трудова среда. Те не са изчерпателни за българската практика, но показват различни аспекти на продължаващото обучение и на взаимното учене, което то осигурява при срещата на хора с различни социални и професионални роли, но с обща цел – взаимно опознаване и обогатяване.

Добрите практики включват:

1. Обучение на обучители с обучителни затруднения по Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания – проект „Моите права, моят глас“, изпълняван от 6 европейски организации, с водеща организация „Иновиа“ (Австрия) и с партньорството на фондация „Институт за социални услуги в общността“, с финансовата подкрепа на програма „Грюндвиг“.⁷⁾ Обучените в рамките на проекта 12 обучители с увреждания провеждат обучения на персонала на доставчици на социални услуги и представители на образователни институции по правата на хората с увреждания. Краткосрочната цел на проекта е въздействие върху знанията и нагласите на персонала и академичната общност към правата на хората с увреждания и разпознаването на тяхната индивидуална експертна роля по проблемите на реализацията на правата им. Дългосрочната цел е да се мотивират колкото се може повече доставчици на социални услуги да наемат хора с увреждания като обучители, както и да се въздейства върху образователните институции да интегрират в своите учебни планове програма за обучение по Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания.

2. Обучение на обучители за включваща заетост – проект „Екип за включваща заетост“, изпълняван от фондация „Институт за социални услуги в общността“, с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз.⁸⁾ 6 млади хора с увреждания се обучават в подхода на включваща заетост, който има за цел наемане на хора с увреждания при равни изисквания и с равни права на реалния пазар на труда. Обученият екип провежда обучения на представители на държавна администрация, общинска администрация и доставчици на социални услуги по същността и процеса на включваща заетост. Екипът провежда и консултации за изграждане на включваща работна среда, която отговаря на изискванията за достъпност, информативност, адаптивност, толерантност и интерес към различието. Целта на проекта е да се изследват нагласите на хората с увреждания в активната роля на обучители и консултанти, както и нагласите на работодателите, обучени по темата „включваща заетост“, и да се формулират изводи за необходимите

промени и мерки за изграждане на включваща работна среда за хора с увреждания в България.

3. Обучение за трудови занимания на младежи с интелектуални увреждания – проект „Мога да съм полезен – Модел за социално включване на младежи с интелектуални увреждания, изпълняван от фондация „Институт за социални услуги в общността“, с партньорство на Столична община и фондация „Де Пасарел“ (Холандия), с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз.⁹⁾ Младежи с интелектуални увреждания са подготвени да работят в реална работна среда в 3 общински културни института в Столична община – Столична библиотека, Столичен куклен театър и Общински дом на културата „Красно село“. Подготовката включва подбор, оценка на личностните качества и мотивация за труд, обучение в конкретни трудови задачи на работното място. Екип от трудови наставници е подготвен да изгражда включваща работна среда и да подкрепя младите хора за изпълнение на трудовите задачи и за интегриране в трудовия колектив. Екип от холандски експерти и български експерти от Столична община – дирекция „Социални дейности“, екипите на услугата „Социален учебно-професионален център“ (СУПЦ) и експерти на общинските администрации в 8-те общини, в които се предоставя услугата СУПЦ (Банско, Варна, Главница, Горна Оряховица, Димитровград, Пловдив, Поморие, Свищов и София), участват в развитието на модела за социално включване.

4. Обучение на родители на деца с увреждания – проект „Мобилна социална услуга за семейството“, изпълняван от фондация „Институт за социални услуги в общността“, с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз.¹⁰⁾ Проектът цели тестването на модел на мобилна социална услуга в домовете на семейства с деца с увреждания и обучението на родителите и сиблингите в умения за подкрепа на детето с увреждане. Родителите са подготвяни от специалистите, които работят индивидуално с детето с увреждане – психолог, логопед, рехабилитатор, лекар, да развиват умения в подкрепа на потенциала на детето. Така в ежедневието и след края на проекта семейството продължава заниманията с детето с повече знания, умения и емоционален баланс.

5. Подготовка на хора с увреждания за стартиране на самостоятелна стопанска дейност – проект „Учредяване на фирма, предлагаща счетоводни и копирни услуги“ на „Стайо“ ЕООД, с финансовата подкрепа на Агенцията за хора с увреждания. Лица с трайни увреждания са подкрепени в старта на собствена фирма и в развитието на умения за управление на проекти и стопанска дейност (Тенчева и екип, 2013).

6. Национална програма за заетост и обучение на хора с трайни увреждания – програма, реализирана в община Бургас, община Монтана и други общини, съобразно местните потребности и ресурси. Програмата включва обучение и подкрепа на лица с трайни увреждания за развитие на умения и реализация в областта на деловодната дейност, културни и информационни дейности, разпределителна дейност, дейности по почистване и поддръжка на средата (Тенчева и екип, 2013: 64 – 65).

7. Ден на кариерата за хора с увреждания – проект на сдружение „Българско сдружение за личностна алтернатива“, с финансовата подкрепа на Агенцията за хора с увреждания. Целта е директен контакт между потенциални работодатели и безработни хора с увреждания чрез информиране, достъп на среда и мотивация (Тенчева и екип, 2013: 62 – 63).

Прегледът на примерите в българската практика, представен тук накратко, показва наличието на познание и чувствителност към целите и ресурсите на продължаващото обучение по отношение на хората с увреждания. Професионалният и човешки интерес към подобни психосоциални проблеми на хората с увреждания и тяхната среда показва зрялост и взаимна готовност за съвместна работа на изследователите, вземащите решения, академичната общност и практиците – със и без увреждания.

В същото време добрите практики провокират и въпроси за дискусия, проучвания и анализи: как ефективните подходи на взаимно учене да бъдат съзнателно интегрирани в програмите за продължаващото обучение, така че да ги доближават до реалните потребности на хората с увреждания и да правят средата на учене и реализация по-включваща и гъвкава.

В заключение, проучването на тенденциите в продължаващото обучение може да подпомогне образователните институции, правителството, работодателите и синдикатите да станат по-отговорни към потребностите и интересите на възрастните като участници на пазара на труда. Това се дължи на факта, че продължаващото обучение е, само по себе си, екстензивен процес, в който обучаващите се възрастни откриват взаимодействие и връзки между дейностите за обучение, в които са включени техни колеги, работодатели, членове на семейството, членове на общността, но и обратно – обучителите, консултантите, работодателите и помагачите откриват връзки и взаимодействие между напредъка на обучаващите се възрастни с увреждания и собственото си професионално и личностно развитие.

Колко още значими аспекти на продължаващото обучение можем заедно да изследваме и моделираме? Зависи от всички нас, изкушени да продължаваме ученето в хода на нашия общ живот не само като право, но и като възможност за заедност.

БЕЛЕЖКИ

1. Human Development Report 2013, United Nations Development Programme, <http://hdr.undp.org/en/2013-report>
2. Pauline A. McLean, Determining the Role of Adult Education in the Process for Building the the Culture of Sustainable Development, <http://www.pelicanweb.org>.
3. UNESCO Commission, The Development and State of Art of Adult Learning and Education, April 2008, <http://www.unesco.org/>
4. Continuing education and changing needs, <http://web10.epnet.com>
5. Rehabilitation Research and Training Center on Disability Statistics and Demographics, <http://www.researchondisability.org/>
6. Демографски характеристики, Национален статистически институт, <http://www.nsi.bg/>
7. <http://www.myrightsmyvoice.eu/>
8. <http://iet.icss-bg.org/>
9. <http://polezen.icss-bg.org/>
10. <http://susv.icss-bg.org/>

ЛИТЕРАТУРА

- Павлов, Д. (2001). *Иновационната политика в областта на продължаващото образование – Продължаващото обучение днес – възможност за развитие или за оцеляване*. София.
- Петров, П. (1997). Обучение на възрастните и системата на перманентното образование. *Педагогика*, 33, с. 21.
- Тенчева, Д., В. Парушкова, Лопес, М.М., Дел Рио, М.М. (2013). Сборник с проучване на работещи политики, програми, проекти и методики, подпомагащи трудовата заетост на млади хора с увреждания на пазара на труда в Испания и България. Асоциация „Детско сърце“.
- Шулман, Л. (1992). (2003). Изкуството да се помага на индивиди, семейства и групи. София.
- Ash, B. Adult and organizational learning, Suffolk University.
- Gorman, H. (2003). Which skills do care managers need? *Social Work Education*, vol. 22, No 3.
- Fretwell, David H., Coiombano, Joe E. (2000). *Adult Continuing Education, An Integral Part of Lifelong Learning*. World Bank Discussion Paper, March 20.

CONTINUING EDUCATION AS SHARED SOCIAL LEARNING

Abstract. Today continuing education builds up the traditional pedagogic objective for development and improvement of the competences of various groups of trainees. Adult education integrates psychological and social aims for choice of self-realization, social interaction and career development.

The present article aims at presenting the role of continuing education in a broader psychosocial context with a focus on people with disabilities, and it includes a brief review of the international literature on the issue and the good examples of the Bulgarian social practice.

Continuing education of people with disabilities takes a specific place within the system of adult education. It is based on the knowledge about the human rights and the rights of people with disabilities and it is influenced by the understanding of the contribution of people with disabilities to the society. It contributes by itself to the social inclusion of people with disabilities. Those psychosocial aspects of the continuing education deserve the attention of the educational institutions, employers and policy makers.

✉ **Dr. Steli Peteva**

Institute for Community-Based Social Services Foundation

Sofia, Bulgaria

E-mail: steli.peteva@icss-bg.org